

مدیریت مجلات الکترونیکی در کتابخانه‌ها

دکتر تاج‌الملوک ارجمند¹

چکیده

امتیازات و ویژگی‌هایی که نشر الکترونیکی در مقایسه با نشر چاپی دارد، بسیاری از ناشران مجله‌ها در موضوعات و سطوح مختلف را بر آن داشته است که به سوی انتشار الکترونیکی منابع اطلاعاتی خود حرکت کنند. در این مقاله فرآیند و معیارهای مربوط به انتخاب مجلات الکترونیکی، مراحل فراهم‌آوری، کسب مجوز، بررسی و پیگیری، و نظریه‌های مربوط به تنظیم بودجه و شیوه‌های اختصاص بودجه به فرمت‌های مختلف بررسی می‌شود. با توجه به اهمیت حفاظت و نگهداری از مجلات الکترونیکی، روش‌های حفاظت و آرشیو این منابع و مشکلاتی که ممکن است با توجه به ماهیت ذاتاً گذرای این رسانه الکترونیکی به وجود آید مورد بحث قرار می‌گیرد. کلیدواژه‌ها: مجلات الکترونیکی، مدیریت، کتابخانه‌ها

مقدمه

در طول دهه 1990 پدیده‌های گوناگونی که به شکل‌های متفاوت، با عنوان مجلات الکترونیکی یا نشریات الکترونیکی نامیده می‌شوند، به سرعت متحول شده‌اند و به نظر می‌رسد که مدیریت پیاپی آنها را در کتابخانه‌ها دگرگون کنند. در آینده تأمین امکان دسترسی به این نوع از منابع اطلاعاتی، بخش ضروری در فرآیند مجموعه‌سازی و مجموعه‌گستری هر کتابخانه خواهد بود. اگر جز این باشد، کتابخانه جامعه استفاده‌کننده خود را از دسترسی به بخش عمده‌ای از اطلاعات تولیدشده محروم کرده است. بنابراین لازم است کتابداران با شرایط و نکات مربوط به فراهم‌آوری، تنظیم بودجه، سازماندهی و حفاظت و نگهداری این منابع آشنا باشند.

انتخاب مجلات الکترونیکی

در حالی که انتخاب یک مجله چاپی اغلب به معنای اقدام برای اشتراک آن مجله است، انتخاب مجلات الکترونیکی به فعالیت‌های متفاوت در موقعیت‌های مختلف مربوط می‌شود و ممکن است به مفهوم تسهیل دسترسی مراجعان به یک مجله الکترونیکی خاص باشد. «مایکل باکلند» معتقد است که انتخاب هر منبع اینترنتی از طریق تسهیل در دستیابی افراد به آن منبع برگزیده نسبت به دیگر منابع اینترنتی (مثلاً از طریق وارد کردن آن در یک صفحه وب)، به معنای امتیاز دادن به آن منبع است (Buckland, 1997). پنج نکته اساسی به شرح زیر در انتخاب مجلات الکترونیکی وجود دارند:

1. چرا یک نشریه الکترونیکی انتخاب می‌شود؟
2. وظیفه انتخاب با چه کسی است؟

¹ عضو هیئت علمی مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

3. برای انتخاب چه مراحل طی می‌شود؟
 4. چگونه عناوینی که برای انتخاب در نظر گرفته شده‌اند مشخص می‌شوند؟
 5. چه معیارهایی باید برای انتخاب در نظر گرفته شوند؟
- از نظر عملی انتخاب مجله الکترونیکی منوط است به: 1) تعیین حق اشتراک؛ 2) امضای موافقتنامه مربوطه؛ 3) دسترسی به یک عنوان بر اساس پرداخت در برابر استفاده؛ 4) وارد کردن یک عنوان در گوگل کتابخانه؛ و 5) امکان دسترسی از طریق یک وب سایت (Kidd, 2000).

فرآیند و معیارهای انتخاب نشریات الکترونیکی

برای انتخاب نشریات الکترونیکی توجه به سه مرحله، اساسی و ضروری است:

الف) شناسایی نشریات الکترونیکی،

ب) ارزیابی نشریات الکترونیکی،

ج) انتخاب نشریات الکترونیکی.

شناسایی نشریات الکترونیکی، خصوصاً در اینترنت که هنوز توان کنترل‌های کتابشناختی منابع فاصله زیادی با واقعیت دارد، همواره با چالش روبرو است.

برخی از ابزارهای معتبر قابل دسترسی برای شناسایی مجلات الکترونیکی عبارت‌اند از:

1. اولریخ¹: مشخصات کامل شکل الکترونیکی نشریه‌های چاپی موجود در این راهنما را می‌توان در مدخل مربوط به همان نشریه یافت. علاوه بر این، مشخصات و فهرست نشریه‌هایی که کاملاً الکترونیکی هستند نیز به صورت جداگانه در اولریخ درج شده‌اند.
2. نیوجور²: یکی از جامع‌ترین راهنماها برای ادواری‌های الکترونیکی است. برای هر نشریه ابتدا توصیفی کوتاه همراه با مشخصات کتابشناختی ارائه می‌شود و امکان جستجوی موضوعی و الفبایی در آن وجود دارد.

این منبع به نشانی زیر در وب قابل دستیابی است:

<http://gort.ucsed.edu/newjour/online>

برخی دیگر از سایت‌های راهنما برای ادواری‌های الکترونیکی عبارت‌اند از:

Online Guide to Serials (www.faxon.com/guide/default.htm)

E Journal site Guide (www.library.ubc.ca/ejour/)

Electronic Serials (info.lib.uh.edu/sepb/reser.htm)

- 3) کتابخانه‌ها برای اشتراک معمولاً سه گزینه در اختیار دارند: 1) فقط منابع چاپی، 2) منابع الکترونیکی، 3) منابع چاپی و الکترونیکی، که معمولاً گزینه سوم در کتابخانه‌ها ترجیح داده می‌شود.
- پژوهشگران ترجیح می‌دهند نشریات را در دو شکل چاپی و الکترونیکی در اختیار داشته باشند. مجلات الکترونیکی قابلیت پیشرفته‌تر، سرعت بیشتر در بازیابی اطلاعات، و ارتباط با دیگر منابع اطلاعاتی را در اختیار کاربر قرار می‌دهند (Parang, 1996).

معیارهای انتخاب نشریات الکترونیکی

برای انتخاب نشریه‌های الکترونیکی علاوه بر معیارهایی از قبیل اعتبار هیئت تحریریه، اعتبار ناشر، هماهنگ بودن مقاله‌ها، چگونگی تحویل مدرک، هزینه بهره‌وری و مقرون به صرفه بودن و ملزومات پشتیبانی

1. Ulrich
2. NewJour

کننده که برای انتخاب نشریه‌های چاپی در نظر گرفته می‌شوند معیارهای دیگری نیز باید لحاظ شوند، که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

1. نوع فایل‌هایی که محتوای نشریه را دربردارند: متن مقاله‌های نشریه‌های الکترونیکی ممکن است به صورت تمام متن یا تمام تصویر باشد. اندازه فایل‌های تصویری بزرگتر از فایل‌های متنی است و بارگذاری آنها نیز به زمان زیادی نیاز دارد. از نظر سرعت عمل و کاربرپسندی، نشریه‌هایی که دارای متن قابل نمایش در محیط وب هستند، رضایت بیشتری را برای کاربران فراهم می‌کنند. به علاوه نشریه‌های تمام تصویر به «اف‌تی‌پی»⁴ نیاز دارند که استفاده از آن‌ها نیاز به مهارت دارد و ممکن است بعضی از کاربران را با دشواری‌هایی مواجه سازد. فقط در صورتی که محتوای نشریه ارزشمند باشد و نسخه مشابهی نیز از آن وجود نداشته باشد، چاره‌ای جز انتخاب انواع تمام تصویر وجود ندارد.

2. قابلیت‌ها و امکانات جستجو: با عنایت به این که به کمک رایانه می‌توان انواع نقاط دسترسی و جستجوهای ترکیبی را در یک نشریه الکترونیکی فراهم آورد، این انتظار وجود دارد که نشریه‌های الکترونیکی منتخب، از این قابلیت برخوردار باشند.

3. دسترسی به آرشیو و شماره‌های پیشین نشریه: در محیط الکترونیکی به وجود آوردن امکان دسترسی کاربران به شماره‌های قبلی نشریه به راحتی امکان‌پذیر است. حتی نشریه‌هایی وجود دارند که از نخستین شماره خود تا آخرین آن‌ها را به طور کامل در سایت اینترنتی خود دسترس‌پذیر کرده‌اند، یا به صورت لوح فشرده قابل تهیه‌اند. برخی از کتابخانه‌ها ترجیح می‌دهند که آرشیو ادواری‌های الکترونیکی را به صورت لوح فشرده خریداری کنند تا همواره دوره‌های گذشته ادواری‌ها در دسترس باشد (فتاحی، 1381).

مراحل فراهم‌آوری

مراحل فراهم‌آوری در بخش نشریه‌های الکترونیکی عبارت‌اند از: الف) انتخاب کارمند، ب) کسب مجوز، ج) بررسی و پیگیری مجلات.

الف) انتخاب کارمند به منظور انتخاب نشریات الکترونیکی

دو نظریه سازمانی برای انتخاب نشریات الکترونیکی وجود دارد: 1) انتخاب به وسیله کتابشناسانی که نشریات ادواری چاپی را انتخاب می‌کنند و محول کردن مسئولیت انتخاب بر اساس موضوع به آن‌ها؛ 2) انتخاب به وسیله متخصصان منابع الکترونیکی و واگذاری مسئولیت‌ها بر اساس فرمت مورد نیاز. البته این نظریه‌ها، واقعیت‌ها را بیش از اندازه ساده می‌کنند و باید تأکید کرد که کتابخانه‌ها باید به طور همزمان از بیشتر از یک الگو برای انتخاب کارمند استفاده کنند.

نسل اول نشریات الکترونیکی را می‌توان از طریق اشتراک دریافت کرد و اغلب نیز به طور واقعی برای کتابخانه‌ها ارسال می‌شوند. ممکن است این نکته مطرح شود که الگوهای سنتی فراهم‌آوری، عملی‌تر از نسل دوم (یعنی دسترسی از راه دور به مجلات الکترونیکی) هستند، خصوصاً این که واژه فراهم‌آوری منطقی‌تر برای منابعی که به طور فیزیکی در کتابخانه جمع‌آوری می‌شوند کاربرد دارد. برخلاف نشریات چاپی که برای مالکیت دائم خریداری می‌شوند، پرداخت برای خرید نشریه الکترونیکی صرفاً به منظور دریافت مجوز استفاده است.

پنج فعالیت خاص برای فراهم‌آوری نشریه الکترونیکی در دانشگاه‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد:

1) تصمیم‌گیری درباره قیمت، 2) مذاکره با کارگزار، 3) تکمیل موافقتنامه مجاز، 4) تأمین منبع مالی،

¹. File Transfer Protocol (FTP)

5) ثبت سفارش.

به پنج مرحله فوق سه مرحله دیگر نیز ممکن است اضافه شود:

1) مشخص کردن عنوانی که قابل دسترسی باشد، 2) ارتباط با کارگزار در صورتی که نشریه قابل دسترسی نباشد، 3) تهیه صورت حساب برای پرداخت.

بنابر تحقیقی که «انجمن کتابخانه‌های آمریکا» درباره نحوه فراهم‌آوری نشریات الکترونیکی در سال 1998 انجام داد، 18 درصد از کتابخانه‌های مورد بررسی مجلات الکترونیکی را با شیوه مجلات چاپی تهیه می‌کردند، 58 درصد از شیوه اصلاح‌شده ترکیبی استفاده می‌کردند و 24 درصد بقیه، روشی مجزا برای تهیه نشریات الکترونیکی داشتند (Woodward, 1999).

ب) کسب مجوز

بنابر گزارش «لیب لایسنس»⁵ (وب سائیتی که اخیراً به وسیله کتابخانه دانشگاه ییل ایجاد شده) مجوز اطلاعات الکترونیکی عبارت است از قرارداد یا موافقتنامه مکتوبی میان کتابخانه و صاحب حق برای اشاعه اطلاعات دیجیتالی. موافقتنامه‌های مجاز⁶ اغلب مدارکی پیچیده و طولانی با جملاتی مهجور و ناآشنا هستند. نمونه معمولی موافقتنامه‌ها مشتمل بر محاسبه شیوه پرداخت، محدودیت‌های استفاده، و رخدادهای بعد از خاتمه قرارداد است. موافقتنامه مجاز معمولاً بیشتر به نفع فروشنده نوشته می‌شود تا کتابخانه، ولی اغلب امکان مذاکره برای گرفتن امتیازات بیشتر برای کتابخانه وجود دارد.

ج) بررسی و پیگیری

مفهوم بررسی و پیگیری بیشتر برای نسل اول مجلات الکترونیکی که از طریق پست برای کتابخانه‌ها ارسال شدند مناسب بود. «مؤسسه پلی تکنیک» و «دانشگاه ایالتی ویرجینیا» توصیه می‌کنند که مجلات الکترونیکی نیز مانند مجلات چاپی ثبت و کنترل شوند (Mcmillan, 1991). این مفهوم در ارتباط با نسل اخیر مجلات الکترونیکی نقض شده است. در سال 1999 «گروه مجلات دانشگاه ام‌تی‌تی» یادآور شد که برای مجلات قابل دستیابی در وب، با توجه به این که مجموعه به شکل فیزیکی در دسترس نیست، مفهوم بررسی و پیگیری بی‌معنا است و حفاظت از ارتباط، به عنوان کنترل کیفیت جایگزین بررسی و پیگیری می‌شود.

در ارتباط با بررسی و پیگیری مجلات الکترونیکی سؤال این است که چگونه می‌توان مجلات دریافت‌نشده را پیگیری کرد. هنوز سه مسئله مهم در ارتباط با پیگیری مجلات الکترونیکی وجود دارد: 1) برنامه نشر غیرقابل پیش‌بینی (برای بعضی از مجلات)؛ 2) انتشار مقالات به صورت پراکنده به جای جمع‌آوری آنها در یک مجموعه؛ 3) توجه به این واقعیت که مجلات وب‌محور به طور واقعی (فیزیکی) به کتابخانه فرستاده نمی‌شوند (Duranceau, 1999).

هنگامی که کتابخانه‌ها باید برای استفاده از تعداد زیادی از مجلات الکترونیکی هزینه‌ای متحمل شوند، ساختار نظام‌مند لازم است تا اطمینان حاصل شود که کتابخانه به آنچه که برایش پول پرداخت می‌کند، حقیقتاً دسترسی دارد.

تنظیم بودجه

در نیمه اول 1990 اغلب مجلات الکترونیکی به صورت رایگان قابل استفاده بودند، بنابراین بودجه‌بندی آنها موضوع اساسی نبود. در اکتبر 1995 «استیو هارتر»⁷ دریافت که 12 مجله (9 درصد) از 134 مجله الکترونیکی پیشنهادی، فقط با پرداخت هزینه اشتراک قابل استفاده هستند. نسبت مجلات الکترونیکی رایگان به

¹.LIBLICENSE
².Licensing agreements
1. Steve Harter

طور اجتناب‌ناپذیری در حال کاهش است و ناشران دانشگاهی و تجاری تهیه نسخه الکترونیکی از مجلات چاپی خود را آغاز کرده‌اند. علاوه بر آن استفاده از نشریات الکترونیکی موجود در لوح‌های فشرده و دستیابی پیوسته به نشریات، مستقیماً با پرداخت هزینه همراه است.

برای تنظیم بودجه مربوط به اشتراک نشریات الکترونیکی دو نظریه وجود دارد:

(1) تنظیم بودجه بر اساس موضوع، (2) تنظیم بودجه بر اساس فرمت.

در نوع اول، بودجه نشریات الکترونیکی و چاپی با یک روش و از یک منبع تأمین می‌شوند و در نوع دوم، بودجه جداگانه‌ای برای نشریات الکترونیکی در نظر می‌گیرند.

هر دو روش را می‌توان به طور همزمان به کار گرفت، به این صورت که بودجه نشریات الکترونیکی از منبع مربوط به منابع الکترونیکی تأمین شود و بودجه نشریات چاپی را بر اساس تخصیص اعتبار موضوعی مهیا کرد. در حقیقت تنظیم بودجه نشریات الکترونیکی بسیار پیچیده است، زیرا تأمین بودجه گروه‌های متفاوت نشریات الکترونیکی، از منابع متفاوت انجام می‌شود. برای مثال نشریات مستقر در لوح‌های فشرده از بودجه مربوط به لوح‌های فشرده خریداری می‌شوند، و بهای مجلات تمام متن قابل دستیابی از طریق «دیالوگ»⁸ از بودجه مربوط به منابع قابل جستجوی پیوسته پرداخت می‌شود. ممکن است در بعضی از دانشگاه‌ها هزینه نشریات الکترونیکی از بودجه تخصیص داده شده به منابع الکترونیکی تأمین گردد (Nisogner, 1998).

فهرست نویسی

مشکلات فهرست‌نویسی مجلات الکترونیکی و چاپی در بسیاری از موارد مشابه است. آیا آن‌ها را باید فهرست‌نویسی کرد؟ اگر جواب مثبت است در چه سطحی باید فهرست‌نویسی شوند؟ آیا رده‌بندی آن‌ها لازم است؟ آیا باید سرعنوان موضوعی به آن‌ها اختصاص یابد؟ آیا لازم است که کتابخانه عنوانی را فهرست کند که در مالکیت ندارد؟

علاوه بر سؤالات معمولی، مجموعه‌ای از سؤالات مختص نشریات الکترونیکی نیز مطرح است. برخلاف نشریات چاپی، نشریات الکترونیکی وجود مادی و فیزیکی ندارند و در قفسه کتابخانه‌ها جاده می‌شوند. بسیاری از کتابخانه‌ها مجلات الکترونیکی را رده‌بندی نمی‌کنند به این علت که یکی از عملکردهای مهم شماره رده، تعیین موقعیت فیزیکی منبع در قفسه کتابخانه است. ماهیت فهرست‌نویسی مجلات الکترونیکی ایجاب می‌کند که بعضی از موضوعات نسبتاً مهم در مورد فهرست‌نویسی آن‌ها مطرح نشود. آیا فهرست‌های چندگانه به طور همزمان و موازی برای منابع الکترونیکی و چاپی لازم است، یا استفاده از فیلد جدید 856 مارک که مشخص می‌کند هر عنوان منبع الکترونیکی در کجا قابل دستیابی است، یا برنامه «کانسر»⁹ (برنامه اشتراک پیوسته نشریات) که جایگاه هر نشریه را به طور پیوسته مشخص می‌کند، کافی است (Duranceau, 1997)؟

در بحث مجلات الکترونیکی کتابخانه، نکته کلیدی این است که آیا رکورد مربوطه به مجلات الکترونیکی که از راه دور قابل دستیابی هستند را باید در آپیک¹⁰ وارد کرد؟ در شماره 23 مجله Serials Review درباره این سؤال بحث شده و راه‌حلی به صورت زیر ارائه گردیده است:

1. اگر نشریه الکترونیکی جایگزین نشریه‌ای چاپی شود، پیشینه فهرست‌نویسی برای کمک به ارتباط

این دو مؤثر است.

2. آپکها ابزارهای بازیابی هستند نه یک فهرست ساده.
3. وجه تمایز کنونی میان منابع موجود و منابع قابل دسترسی ممکن است در آینده نزدیک منتفی شود.
4. دسترسی به مجلات منتخب قابل دسترسی از راه دور، خصوصاً برای برآوردن نیاز مراجعان محلی، آسانتر است.

بحث‌های مخالف در این باره شامل موارد زیر است:

1. ممکن است دسترسی به منبع به علت ناپایداری منابع وب متوقف شود.
2. هدف کلی از یک فهرست، که مشخص کردن موجودی کتابخانه است مخدوش می‌گردد.
3. جایگزین کردن یک رکورد در آپک ممکن است باعث اختلال در عملکرد فهرست شود (موجودی کتابخانه).
4. این سؤال باقی می‌ماند که آیا کدهای فهرست‌نویسی موجود، قابل استفاده برای منابع اینترنتی هستند؟ با توجه به نامشخص بودن جواب نهایی، این بحث نشان می‌دهد که چگونه نشریات الکترونیکی، حرفه را برای بازنگری مجدد فرضیه کتابخانه سنتی به چالش می‌طلبند (Sleeman, 1997).

نگهداری مجلات الکترونیکی

نگهداری، بویژه در مورد مجلات الکترونیکی که از طریق گوگر یا وبسایت در دسترس قرار می‌گیرند امری حیاتی است. اینترنت به بی‌ثباتی مشهور شده و منابعی که امروز در اینترنت وجود دارند، فردا ممکن است وجود نداشته باشند. ممکن است آدرس تغییر کرده یا منبع روزآمد شده باشد. بسیاری از کتابخانه‌ها یکی از کارکنان حرفه‌ای خود را مسئول کنترل مداوم اعتبار گوگر و وب می‌نمایند، گرچه چنین روشی بسیار وقتگیر و پرهزینه است. برخی از برنامه‌های نرم‌افزاری موجود برای این عملکرد، شامل کنترل پیوندهای گوگر و انکور¹¹ صفحات وب است.

حفاظت و آرشیو

این موضوع یکی از مهم‌ترین مشکلات مجله الکترونیکی در ارتباط با ماهیت ذاتاً گذرای رسانه الکترونیکی محسوب می‌شود. در نظری وسیع‌تر، این نگرانی واقعی وجود دارد که مضمون انتشارات الکترونیکی در صورت نبود روش‌های آرشیو مناسب، ممکن است از سوابق پژوهشی حذف شوند. از نقطه نظر کتابخانه، دسترسی تضمین شده به نسخه‌های قبلی مجلات الکترونیکی موضوع مهمی است. سؤالات اساسی در این باره به شرح زیرند:

1. کدام مجلات الکترونیکی را باید آرشیو کرد؟
2. چه کسی کار آرشیو را انجام خواهد داد؟
3. از چه محملی برای آرشیو باید استفاده کرد؟

کتابخانه‌ها عادتاً مجلات چاپی را با صحافی کردن آرشیو می‌کنند. اما باید در نظر داشت که تمام مجلات چاپی آنقدر مهم نیستند که صحافی شوند. به همین ترتیب ممکن است برخی انتشارات الکترونیکی فاقد ارزش پژوهشی ماندگار برای آرشیو شدن دائمی باشند. موازینی دقیق برای اطمینان از این مطلب که آیا یک مجله الکترونیکی خاص ارزش آرشیو شدن را دارد یا خیر باید به کار گرفته شود. هنوز این مسئله که چه کسی مسئولیت نهایی آرشیو کردن را برعهده دارد حل نشده و راه‌حل‌های احتمالی عبارت‌اند از اقدامات جمعی در سطح منطقه‌ای یا ملی چه به صورت انتفاعی یا غیرانتفاعی، کتابخانه‌های محلی، یا ناشران مجلات. در این زمینه

پیشنهادهای بی‌شمار و تلاش‌های اولیه قابل توجهی برای آرشیو مشترک مجلات الکترونیکی در سطوح منطقه‌ای یا ملی وجود داشته است. به عنوان مثال ایجاد «کتابچه راهنمای مرکزی» چکیده‌ها یا استقرار متن کامل آن‌ها بر روی «رایانه‌های خدمتگر منطقه‌ای» پیشنهاد شده است. کمیته همکاری‌های سازمانی متشکل از یازده مؤسسه بزرگ بعلاوه دانشگاه شیکاگو، نقش اصلی را در آرشیو مشترک منطقه‌ای از طریق آرشیو کردن مجموعه‌های الکترونیکی «سیک نت»¹ داشته است. در نوامبر سال 1996 «اوسی‌ال‌سی» انجام اولین جستجوی پیوسته در مجموعه الکترونیکی را اعلام کرد. هدف اولیه این پروژه، آرشیو کردن مجموعه‌ای ارزشمند از 500 مجله الکترونیکی در یک سال، با دادن اولویت اول به عناوین علمی و فنی و پزشکی است. «اوسی‌ال‌سی» در قبال دریافت دستمزد، دسترسی کتابخانه‌ای به سابقه آرشیو عناوین و مجلدات خاصی را که کتابخانه مشترک نامیده می‌شود فراهم می‌آورد. اتکا به ناشران برای آرشیو کردن مجلات الکترونیکی خودشان نیز یک راه حل احتمالی است. به عنوان مثال انتشارات دانشگاه «جان هاپکینز» از طریق «پروژه موس»² به بایگانی مجلات موجود می‌پردازد. با این حال تحقیق «استفن پی هارتر»³ و «هک جون کیم»⁴ مشخص کرد که 21/4 درصد (28 از 131) آرشیوهای ناشران در اینترنت از نظر شیوه‌های آرشیو، کامل نیستند. همچنین بسیاری از کتابداران در این باره تردید دارند که آیا ناشران از لحاظ آرشیو کردن دائمی قابل اعتماد هستند یا خیر؛ چون آرشیو نسخه‌های قدیمی تر و کم‌استفاده از لحاظ مالی مقرون به صرفه نیست. در تحلیل نهایی، کتابخانه‌ای که مایل است به نسخه‌های قبلی یک مجله الکترونیکی دسترسی داشته باشد می‌تواند خودش کار آرشیو را انجام دهد. «دونیس کوچنور»¹⁶ و «تام موتهارت»¹⁷ سؤالات زیر را برای تعیین قابلیت محلی یک مجله الکترونیکی توسط کتابخانه مطرح می‌کنند:

- آیا برای آرشیو باید هزینه‌ای دریافت شود یا رایگان است؟

- آیا ناشر، آرشیو مجاز را ارائه می‌دهد؟

- کیفیت سایت‌های راه دور از نظر ساختار و مضمون چگونه است؟

- انتشار فایل سایت‌های دور دست چگونه است؟

- ایجاد محدودیت دسترسی توسط ناشر لازم است؟

- موجودی تجهیزات و منابع انسانی در کتابخانه محلی کافی است؟

ظواهر شکل‌های موجود برای اهداف آرشیوی، شامل کاغذ، لوح فشرده، میکروفرم، رسانه نوری، و نیز رایانه‌ها هستند و اکثر این‌ها در طول سال‌ها تجزیه شده‌اند. به عنوان مثال در سال 1996 گزارش شد که ناشر «فرهنگ پست مدرن»¹⁸ آن مجله الکترونیکی را بر روی میکروفیش آرشیو کرده.

تبدیل مجلات الکترونیکی به شکل کاغذی، زمانی برای برخی کتابداران یک شیوه ممکن برای حفظ و نگهداری و آرشیو کردن محسوب می‌شد - گرچه اینک آشکار شده که راه حل مناسبی نیست.

در ژانویه 1998 تنها سه کتابخانه از اعضای «انجمن کتابخانه‌های آمریکا» (8 درصد کسانی که به این پرسش جواب داده‌اند) گزارش کردند که از مجلات الکترونیکی، برای استفاده کاربران خود نسخه‌های کاغذی تهیه کرده‌اند (Friedor, 1998).

شیوه آرشیوی تضمین شده برای یک کتابخانه در زمینه ذخیره‌سازی نسخه‌های الکترونیکی قبلی، ذخیره بر روی رایانه خدمتگر خودی است، که مستقیماً قابل کنترل می‌باشد - گرچه این روش ممکن است بسیار

1. Committee on Institutional Cooperation (CIC) Net

2. Muse

3. Stephen P. Harter

4. Hak Joon Kim

1. Donnice Cochenour

2. Tom Moothart

3. Post Modern Culture

پرهزینه باشد. مثلاً در سال 1997 کتابخانه‌های «دانشگاه ماساچوست» هزینه آرشيو پنج ساله 100 مجله الکترونیکی نسل اول را بالغ بر 435 دلار برای هر عنوان در هر سال محاسبه کردند، اما هزینه آرشيو کردن سالانه مجلات الکترونیکی نسل دوم به طور تقریبی به میزان 1000 دلار برای هر عنوان برآورد شده بود. مجلات الکترونیکی روی وب قابل انتقال هستند و می‌توان آن‌ها را به رایانه کتابخانه منتقل کرد. کتابخانه‌های مزبور چهار وضعیت را مطرح کردند که در آن‌ها می‌توان از انتقال به عنوان یک راهبرد مناسب استفاده کرد:

- (1) ثبات سایت اصلی نامشخص است؛ (2) مضامین سایت اصلی ناقص هستند؛ (3) مجله توسط دانشگاه ماساچوست منتشر شده؛ (4) یا توسط انتشارات دانشگاه و در ارتباط با مجموعه کتابخانه منتشر می‌شوند.

در ژانویه سال 1996 در بررسی «انجمن کتابخانه‌های آمریکا» 28 درصد (10 نفر) به دستیابی به نسخه‌های قدیمی از طریق ناشر متکی بودند، 26 درصد (9 نفر) فایل الکترونیکی خود را در کتابخانه یا مرکز رایانه نگه می‌داشتند، 26 درصد (9 نفر) به کنسرسیومی متکی بودند که دارای یک آرشيو بود، 6 درصد (2 نفر) کپی‌های اصلی را بر روی دیسک‌ها تهیه می‌کردند، 3 درصد (1 نفر) از کپی کاغذی برای اهداف آرشيو استفاده می‌کردند، 34 درصد (12 نفر) گزارش‌هایی از روش‌های دیگر ارائه دادند و 18 درصد (6 نفر) از هیچ روش آرشيو استفاده نمی‌کردند (Nisonger, 1998).

نتیجه‌گیری

مجلات الکترونیکی یکی از بزرگترین و هیجان‌انگیزترین چالش‌ها را برای کتابداران به وجود آورده‌اند. این شکل نشریات تهدیدات بالقوه (از قبیل انتقال مستقیم مجلات الکترونیکی به کاربر نهایی که باعث حذف کتابخانه از چرخه اطلاعات خواهد شد) و امکانات و فرصت‌های بالقوه‌ای مانند کاهش هزینه‌ها و تأمین نیاز اطلاعاتی کاربر به طور کارآمدتر را فراهم می‌آورند. باید اذعان کرد که با تغییرات ساختاری عظیمی روبرو هستیم، ولی با مراجعه به تاریخ متوجه می‌شویم که رسانه‌ها جایگزین یکدیگر نشده‌اند. هنگامی که تلویزیون جنبه عمومی پیدا کرد مردم نگران این شدند که دیگر کسی زیاد مطالعه نخواهد کرد. حتی وقتی فروشگاه‌های فروش ویدئو و لوح فشرده در تمامی شهرها به وجود آمدند بعضی ادعا کردند که زمان مرگ نشر کاغذی فرا رسیده است و اینترنت قاتل اصلی آن است. ولی شاهد هستیم که این رسانه به حیات خود ادامه می‌دهد. در مجموع و در پایان باید گفت: اگرچه نقش سنتی نشریات چاپی تا حدودی کاهش یافته و بر این اساس مفاهیم دریافت، بررسی و کنترل و نگهداری مجلات مستقیماً قابل اجرا نیستند، با این وجود وظایفی از قبیل انتخاب، تنظیم بودجه، و فهرست‌نویسی هنوز باید انجام شوند. بهتر است با نگاهی خوشبینانه به آینده بنگریم.

منابع

- فتاحی، رحمت الله؛ منصوریان، یزدان (1381). *مدیریت نشریه‌های ادواری*. تهران: دبیرش.
- Buckland, Michael (1997). "What will Collection Developers Do?". **Information Technology and Libraries**. 14, p. 158.
- Duranceau, Ellen Finnie and other (1996). **Electronic Journals in the MIT Libraries**. 22(1): 47-61.
- Duranceau Ellen Finnie (1996). Ed., "Cataloging Remote-Access Electronic Serials: Rethinking the role of OPAC". **Serials Review**. 21(4): 67-77.
- Frieder, Richard (1998). "Archiving Electronic Journals", **ARL-E Journal List**.
- Kidd, Tony and Rees-Jones, Lyndsay (2000). **The Serials Management Handbook**. London: Library Association Publication, pp. 66-7.
- McMillan, Gail (1991). "Embracing the Electronic Journal: on Library's Plan", **Serials Librarian** 21, Nos. 2/3, p. 105.
- Nisonger, Thomas E. (1998). "Collection Management Issues for Electronic Journals", **IFLA Journal** 22, No. 3, p. 233.

Nisonger, Tomas E. (1998). **Management of Serials in Libraries**. United State: EnglWood, pp. 278-90.

Parang, E; Saunders, L. (1994). **Electronic Journals in ARL Libraries: Issues and Trends, SPEC kit 202**. Washington, D.C: Association of Research libraries.

Sleeman, Allison Mook (1995). "Cataloging Remote-Access Electronic Serials" **Serials Review**. 21(4): 72-74.

Woodward, Hazel M. (1999). "The Impact of Electronic Information on Serials Collection Management", **IFLA Journal 26**, p. 36.

Yale University Library (1998). **LIBLICENCE: Licensing Digital Information Introduction**. Available:

<http://www.library.yale.edu/license/intro.shiml>